

פז

הוצאות שמוציאים המצילים אדם מסכנה מי חייב בהם

הנני מאשר קבלת מכתבו מיום ג' לסדר "ושפטו את העם משפט צדק" תשמ"ו בשאלתו דלהלן:

"לפני שבוע-שבועיים קראנו בעתון על ששה בחורי ישיבה שנסחפו בים-המלח בשל אי ציותם להוראות הממונים על הבטיחות, וגרמו להוצאות כספיות של שלטונות צה"ל וגופים ציבוריים אחרים בעשרות אלפי דולרים. (אינני נכנס לשאלה מדוע העלו דרישה כזאת כלפי הנסחפים לשלם את הוצאות הצלתם מכיסם הם, ומעולם לא העלו דרישה כזאת כלפי כל ניצול אחר), שאלתי לכבוד תורתו היא: לפי דיני ישראל האם על הבחורים לשלם את ההוצאות שנגרמו לגופים המצילים גם אם נסחפו בשוגג, לפי הכלל "אדם מועד לעולם", קל וחומר אם גרמו לכך בזדון בשל אי ציות להוראות, או שהם פטורים כדין כל אזרח במדינה הנהנה לפעמים משירותי מגן-דוד-אדום, או מכבי אש בלי כל תשלום".

שנינו: מנין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או ליסטים באים עליו שהוא חייב להצילו, תלמוד-לומר לא תעמוד על דם רעך. והא מהכא נפקא, מהתם נפקא, אבדת גופו מנין (כגון טובע בנהר מנין שאתה מצווה על השבתו) תלמוד-לומר והשבותו לו (קרא יתירה הוא השב את גופו לעצמו). אי מהתם הוה אמינא הני מילי דנפשיה (אם זה הרואהו יכול להצילו יצילהו), אבל מיטרח ומיגר אגורי לא קא משמע לן (לא תעמוד על דם רעך, לא תעמוד על עצמך משמע, אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד דם רעך). סנהדרין ע"ג. והסוגרים מפירוש רש"י.

מפשוטה של סוגיא נראה שהחיוב המוטל על אדם להציל את הזולת ממיתה הוא גם בממונו, שכן חייב הוא גם לשכור בממונו

אחרים שיבואו לעזרתו להציל, אלא שפשוט ביותר שאם יש לניצול ממון משלו שחייב הוא להחזיר לו הוצאותיו, וכדברי הרא"ש על הסוגיא שם וזו לשונו: והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא שאין אדם מחוייב להציל נפש חברו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול, כדאמר לקמן (עד.) נרדף ששיבר כלים של רודף פטור, של כל אדם חייב. ואם היה מחוייב להציל את הנרדף בממונו אם כן יפטור משבירת הכלים, שהרי ממון חברו מחוייב להציל וברשות שברם כדי להנצל עכ"ל.

דברי הרא"ש ברורים "שאין אדם מחוייב להציל נפש חברו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול". ומשמע שאם אין ממון לניצול חייב כל אדם להצילו בממונו שלו, וכמו שדייקנו מפשוטה של סוגיא.

וכך הם דברי הר"ן בחידושיו על מסכת סנהדרין, שכתב שם: "דמיתורא דקראי הוא דמרבין גופיה וממוניה ומשום הכי כתיבי תרי קראי, והשבותו לו, ולא תעמוד על דם רעך עכ"ל. הרי שהבין פשוטם של דברים לחייב להציל חברו גם בממונו.

והנה הרא"ש כתב כאמור לעיל שהניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא, ולמד כן מסוגיא דשיבר כלים. ולענ"ד נראה ללמוד זה מגופה של סוגיא. דלכאורה קשה, למה נקטה הגמרא לשון "אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא", כאילו העיקר הוא הטורח של שכירת מצילים ולמה לא אמרה בפשיטות "אבל בממוניה אימא לא". ומזה ניתן לדייק שבאה ללמדנו שיש חיוב בעיקר לטרוח ולשכור מצילים שיעזרו בהצלה ולשלם להם, וזה עדיין אינו נקרא "בממוניה" שהרי אם יש לו יחזיר לו הוצאותיו, אלא שאם אין לו יחול עליו חיוב להצילו גם בממונו שלו.

וגם המאירי כתב כן וזו לשונו: הרואה חברו וכו' חייב להשתדל בהצלתו. ולא סוף דבר בעצמו... אלא אף ע"י אחרים והוא שישכור שכירים ופועלים ובקיאים באותם הדברים להצילו, וחבירו פורע לו

מן הדין אם אין לו במה לפרעו (אין לו) לימנע בכך, שאעפ"י שאסור להציל עצמו בממון חבריו דוקא שלא מדעת הבעלים אבל בעלים עצמם חייבים להציל חבריהם עכ"ל. המלים "אין לו" שכתובות בסוגריים אינם בדברי הרב המאירי, והמעתיקים ציינו שיש חסרון בדבריו, ופשוט שאלה הם המלים החסרות. ומדברי הרב המאירי למדנו שגם לכתחלה אם יודע המציל שהטובע בנהר עני ואין לו ממה לשלם הוצאות הצלתו חייב על-כל-פנים להצילו.

☆ ☆

☆

ולשון הטור (חושן המשפט סימן תכ"ו) מסודר ומבואר היטב עפ"י כל הנ"ל: וזו לשונו: הרואה את חבריו טובע בנהר או שליסטים באים עליו חייב להצילו בין בגופו בין בממונו, ומיהו אם יש לו ממון להציל עצמו חייב לשלם לזה עכ"ל.

אבל הרמב"ם כתב הלכה זאת בלשון זו: כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך, וכן הרואה את חבריו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או ששכר (ט"ס וצ"ל שישכור) אחרים להצילו ולא הציל וכו' עובר על לא תעמוד על דם רעך עכ"ל.

וכלשון זו ממש הם דברי מרן בשו"ע חו"מ סימן תכ"ו עיין שם. ותמה הסמ"ע (שם סק"א) על מרן למה השמיט מה שכתבו הרא"ש והטור שאם יש לו ממון להציל עצמו חייב לשלם לחבריו. וכזאת יש לתמוה מדוע גם הרמב"ם שהוא מקור דברי מרן לא הזכיר פרט זה. והש"ך (שם סק"א) תירץ שכבר כתבו מור"ם ביו"ד סימן רנ"ב ס"ס י"ב בהגה בשם המרדכי, וציין לעיין שם בבית-יוסף בשם מהרי"ו.

ואמת שהרמ"א כתב כן ביורה-דעה לגבי פדיון שבויים, ופסק שהפודה חבריו מן השבי חייב לשלם לו אם יש לו לשלם וכו' וצריך לשלם לו מיד וכו' דבלא זה אין אדם פודה את חבריו ע"כ. ודברי

טעם וסברא הם, שאיך יעלה על הדעת שאדם יאבד ממונו להציל חבירו, כשיש לחבירו אפשרות לשלם. וגם מרן הבית-יוסף האריך שם והביא ראיות לדבר.

אלא שאין זה פוטר אותנו עדיין מלהבין מדוע מרן הב"י השמיט דין חשוב זה משולחנו הטהור, ולא הזכירו לא ביו"ד ולא בחו"מ והסתפק בהזכרתו בב"י שם. וגם הרמ"א שהזכירו שם ביו"ד מדוע לא חזר להזכירו גם בחו"מ. כמו"כ יש להבין מדוע הרמב"ם השמיט דין חשוב זה. ואולי שהדבר הוא פשוט מאד (יותר מפדיון שבויים) ולא היה שום צורך להזכירו, שכן סכנת מות ודאית היא ודוק.

במקרה שהוצאות ההצלה הן גדולות מאד מי חייב בתשלום

מובן שהמקרים הנידונים בהלכה הנ"ל אינו מצריך הוצאות גדולות מאד, ואם אין לטובע ממון לשלם, אז המציל נושא בכל הוצאות ההצלה, והרי זה כדין צדקה שחייב כל אדם להאכיל רעבים ולהלביש ערומים, ואין הוא מצפה שיחזירו לו הוצאותיו.

אך יש מקרים ובמיוחד בנדון שאלתנו, שהעומדים בסכנה ניתן להצילם רק ע"י גיוס כחות גדולים עם מכוניות ומסוקים, והיא הוצאה גדולה ביותר. ולא זו בלבד שאין לתבוע זאת מאדם יחיד, אף גם זאת אין הדבר באפשרותו, ורק גופים צבוריים גדולים יש ביכלתם לגייס כחות וכלים כאלה, ומי ישא בהוצאות אלה.

מצאנו תשובה בנדון דומה, ומכל-שכן לנדון דידן (בשו"ת צ"צ סימן קי"א, הוב"ד בפ"ת סק"א), באחד שנהרג בדרך ונודע מי היה הרוצח ויכולים להנקם ממנו אם אחד מקרובי הנרצח יבקש דין עליו, הא ודאי דיש לכופף לקרובו של הנרצח שיהא רודף אחר הרוצח להעמידו בדין, כי מצוה מוטלת על גואל הדם להמית הרוצח. ואם אין הוא עצמו יכול להמיתו אם לא ע"י אחר ע"י הוצאת ממון צריך להוציא ממונו על זה ככל מצות-עשה שבתורה. ועד היכן נקרא גואל

וקרוב, נראה דאין שיעור לדבר אלא כל שאין קרוב יותר ממנו... ומוטל עליו מצוה זו להנקם מן הרוצח. ומ"מ נראה דאין לחייבו שיוציא יותר מהרגילות והיינו מה שהוא חוק קבוע ליתן לשופטים ושוטרים ולסרדיוט הדן אותו צריך הוא ליתן. אבל אם יצטרך להוציא שכר מליצים ושאר ענינים וכיוצא ודאי דאין לחייבו. והנכון הוצאות היתרים יתנו מן הקהל כדי לגדור הפרצה שאם ח"ו לא יהיו נוקמין מן הרוצח יהיה דמם של בני ברית הפקר. וכן נהגנו פעמים הרבה ועשינו עם פרנסי הדור שהיו מעמידים גואלים לרדוף אותם בדין כדי שיהא מפורסם שאין דמן של בני ברית הפקר עכ"ל.

מכל הנ"ל ניתן ללמוד שהוצאות גדולות וכבדות שאין יחיד יכול (או חייב) לעמוד בהן, חייב הצבור לשאת בהן, וכ"ש הוא לנדון-דין שהלא שם אין הצלה בפועל, אלא כדי שלא יהיה דמם של בני ברית הפקר, והיא הצלה לעתיד. וכ"ש בנדון דידן שההצלה היא ממש ברגע זה שחיי אדם בסכנה.

וזה סיכום ההלכה:

א. חובה על כל אדם להציל חבירו הנתון בסכנה מכל סוג שהוא.
ב. אם לניצול יש אפשרות כספית, חייב הוא להחזיר הוצאות הצלתו למציל, ומיד.

ג. במקרה שההצלה כרוכה בהוצאות גדולות וארגון כחות גדולים שאין יחיד מסוגל ויכול, חובת ההצלה מוטלת על הצבור, ואין דבר העומד בפני פיקוח נפש.

ד. זכותו של הצבור לתבוע מהניצול הוצאות הצלתו, ואין בזה שום הבדל בין שנכנס לסכנה באשמתו או שלא באשמתו, שאין שום אדם או צבור חייבים בהצלת הזולת מכספם שלהם אם יש לניצול משלו.

ה. אם הניצול חסר אמצעים כספיים, על הצבור לשאת בהוצאות ההצלה, כפי שהוא נושא בהוצאות כל חסרי האמצעים שבחברה.